

ПОДАТКОВЕ НАВАНТАЖЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ЕКОНОМІЦІ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ЗНИЖЕННЯ

Проаналізовано нинішній стан податкової системи України, рівень податкового навантаження на економіку, фактори виробництва і споживання, обґрунтовано основні напрями вдосконалення функціонування податків за сучасних умов.

Ефективна податкова система є важливим чинником економічного зростання, покращення інвестиційного клімату та належного функціонування соціальної сфери. Особливої ролі податки набувають за умов зростаючої податкової конкуренції між країнами, адже впливають на рівень конкурентоспроможності держави у світовому економічному просторі.

Дослідженню проблем функціонування податків присвячені численні праці зарубіжних та вітчизняних вчених: В. Андрущенко, Ш. Бланкарта, Дж. Б'юкенена, В. Вишневського, А. Лаффера, І. Луніної, І. Озерова, У. Петті, А. Пігу, В. Пушкарьової, Е. Селімана, А. Соколовської, Дж. Стігліца, К. Шмельова, І. Янжула та ін. У працях вище згаданих вчених досліджено теоретичні підвалини податків та узагальнено особливості їх функціонування за різних умов економічного розвитку. Проте, до недостатньо вивчених слід віднести проблему визначення податкового навантаження та рівномірного його розподілу між факторами виробництва і споживанням.

Метою статті є аналіз стану функціонування податків в Україні та пошук основних напрямів вдосконалення діючої податкової системи за сучасних умов з урахуванням загальносвітових тенденцій та міжнародної податкової конкуренції.

Як відомо, одним із принципів податкової системи є її гнучкість та швидка адаптація до мінливих економічних і суспільно-політичних умов. Із зміною організаційно-інституційних та соціально-економічних засад господарювання слід проводити відповідні зміни у податковій політиці, яка повинна максимально відповідати обраному курсу економічного розвитку та сприяти йому. Це забезпечить високу ефективність функціонування податків та загалом сприятиме реалізації економічних і соціальних задумів держави.

Сьогодні економіка України орієнтована на економічне зростання та розвиток ринкових відносин. За таких умов необхідно вдосконалювати податкову систему та проводити таку податкову політику, яка буде максимально відповідати новим економічним і соціальним умовам розвитку. Уряд держави у сфері оподаткування повинен проводити ряд реформ та орієнтуватися на зменшення податкового навантаження на економіку й суспільство. Такі зміни було проведено в податкових системах багатьох країн світу, що обрали курс на економічне зростання. У США в 2005 році було розроблено аж дві концепції реформування податкової системи, спрямовані на зменшення податкового тягаря задля стимулювання інвестицій. У нових країнах-членах ЄС, які також обрали курс на розвиток ринкових відносин та економічне зростання, з 2004 року проводяться радикальні податкові реформи, що ґрунтуються на засадах неокласичної теорії та передбачають посилення нейтральності оподаткування, зростання інвестицій та зменшення негативного впливу податків на пропозицію факторів виробництва. У рамках цих реформ у Словаччині, Латвії, Литві було суттєво знижено ставки податку на прибуток, запроваджено пропорційний податок з доходів громадян [1, с.65-66].

Ще одним важливим фактором, який безпосередньо впливає на розвиток економіки та податкової системи, є посилення економічної інтеграції країн світу та зростання глобалізації світової економіки. Активізація цих процесів та зростання ролі податкової конкуренції змушують уряди держав вносити відповідні корективи у податкові системи. Україні, як державі, що прагне бути повноправним учасником світової економічної спільноти, при вдосконаленні функціонування податків також слід враховувати вище згадані світові тенденції. Перед податковою системою постає цілком нове завдання – забезпечення конкурентоздатності країни шляхом створення сприятливого податкового клімату не лише для громадян країни та вітчизняних товаровиробників, але і для іноземців. Сприятливі умови

оподаткування зроблять привабливою вітчизняну економіку та зумовлять притік капіталу, інвестиційних і трудових ресурсів.

Враховуючи вище зазначене, проведемо аналіз функціонування податків в Україні та окреслимо основні шляхи підвищення ефективності податкової системи за сучасних умов.

Останніми роками саме податкові надходження є основними в доходах бюджетів різних рівнів та становлять в середньому 71,5% за аналізований період. Упродовж 2003-2007 років середній показник рівня оподаткування в Україні склав 36,04% (розраховано на основі даних Міністерства фінансів України, разом з податками до уваги взято внески у фонди соціального страхування). Найбільшого значення податковий коефіцієнт сягнув у 2006 році – 39,3%, що було зумовлено зростанням надходжень від ПДВ, скасуванням окремих пільг та покращенням адміністрування податків.

Однак, характеризувати рівень оподаткування в Україні як високий чи низький можна лише порівнюючи його з показниками податкового коефіцієнту в інших країнах світу. У порівнянні з середнім рівнем оподаткування в 27 європейських країнах, який у 2006 році склав 37,1%, в Україні рівень оподаткування був більшим (рис. 1). В економічно розвинутих країнах ЄС (наприклад, Данія, Швеція, Франція) податковий коефіцієнт становить в середньому 47,4%. Проте, наведені вище держави є високо розвинутими, з налагодженою економікою та ефективним функціонуванням державного сектора, що зумовлює недоцільність порівняння їх показників з вітчизняними. У країнах, які лише у 2004 році вступили до ЄС, економіка яких є більш близькою до вітчизняної, рівень оподаткування є меншим ніж в Україні. До цих держав можна віднести Естонію, Латвію, Словаччину, Литву, де в середньому податковий коефіцієнт становив у 2006 році приблизно 30%.

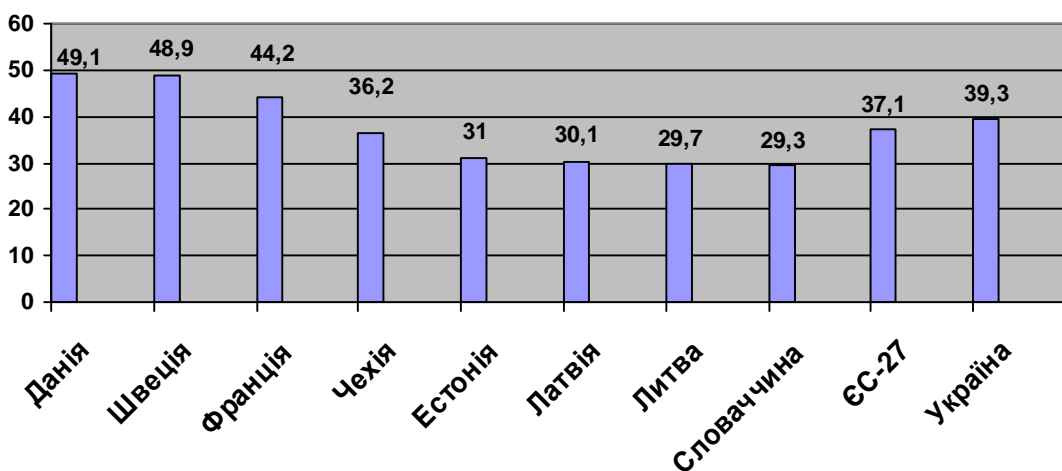

Рис.1. Податковий коефіцієнт в Україні, ЄС-27 та окремих країнах ЄС в 2006 році, % [2, р. 239]

Порівняно з цими державами в Україні дійсно існує занадто високий рівень оподаткування економіки.

Проведемо аналіз основних податків по відношенню до ВВП в країнах ЄС та Україні (табл. 1). Найбільшу частку у ВВП в середньому по країнах ЄС складають внески до фондів соціального страхування – 11,0%, ПДВ – 8,0% та податок на доходи фізичних осіб – 7,8%, причому, в розрізі країн найбільші частки податків на фонд заробітної плати та податку на доходи фізичних осіб спостерігаються у високо розвинутих країнах. В Україні найбільшу частку у ВВП становили внески до фондів соціального страхування – 12%, що є більшим, ніж в середньому по країнах ЄС. Серед груп податків найбільшу частку у ВВП в ЄС становлять податки на працю – 17,3%, що є характерним і для України (у 2007 році вони склали 17% ВВП). Це зумовлено перш за все високими ставками внесків до фондів соціального страхування, адже як бачимо, податок з доходів фізичних осіб становить лише 4,88% від ВВП. Як показали дані, порівняно з країнами ЄС, де податок з доходів фізичних осіб становить майже 7,8% ВВП, в Україні його частка є значно меншою, проте у країнах, які вступили до ЄС у 2004 році і є державами, що розвиваються, частка даного податку коливається на рівні 5% ВВП.

**Частки основних податків у ВВП окремих країн-членів ЄС в 2006 р.
та України (2005–2007 роки), (%)***

Країна	Податки на споживання, з них:	ПДВ	акцизний збір	Податки на працю, з них:	податок на доходи фізичних осіб	внески на соціальне страхування	Податки на капітал, з них:	податок на прибуток
Швеція	12,5	9,1	2,9	29,3	15,5	12,1	7,1	3,6
Данія	16,2	10,3	3,4	24,7	24,5	1,0	8,4	4,3
Франція	11,2	7,3	2,3	23,2	8,0	16,5	10,0	2,9
Чехія	10,7	6,6	3,7	17,6	4,2	16,2	8,0	4,5
Естонія	13,1	9,2	3,4	15,4	5,6	10,2	2,5	1,5
Латвія	12,6	8,5	3,3	14,5	6,0	8,7	3,0	2,3
Литва	11,0	7,7	3,0	14,8	6,9	8,5	4,0	2,8
Словаччина	11,3	7,4	2,9	11,5	2,5	11,7	6,4	2,8
У середньому по країнах:	12,4	8,0	3,3	17,3	7,8	11,0	9,4	3,3
ЄС-27								
Україна:	10,2	8,0	1,8	16,3	4,1	12,2	6,1	5,5
2005 р.								
2006 р.	11,2	9,3	1,6	16,3	4,2	12,1	5,8	4,8
2007 р.	10,1	8,3	1,48	17,0	4,88	12,0	5,7	4,82

* Складено за даними: [2, р. 240-291] та Міністерства фінансів України.

У структурі податків на споживання основну частку в Україні становить податок на додану вартість, що склав у 2007 році 8,3% ВВП. Найменшу частку у ВВП серед аналізованих груп склали податки на капітал - 5,7%, основу яких складає податок на прибуток (4,82% ВВП). Окрім того, порівняно з країнами ЄС, де в середньому податок на прибуток складає 3,3% ВВП, в Україні даний податок становив за останні три роки в середньому 5,04% ВВП, що свідчить про високий рівень оподаткування капіталу в Україні. Низький відсоток акцизного збору порівняно з країнами ЄС (1,6% ВВП проти 3,3% ВВП в ЄС) в Україні свідчить про незначні надходження від даного податку. Якщо, наприклад, у Франції, Великобританії, Португалії акцизний збір становить понад 60% від вартості товару, то в Україні - від 15% до 21% [4]. Це дає змогу припустити, що скорочувати високі податки на працю та капітал слід за рахунок зростання ролі податків на споживання та, зокрема, збільшення ставок акцизного збору.

Для аналізу податкового навантаження на споживання та фактори виробництва – працю і капітал, недостатньо дослідити лише частки податків у ВВП чи у структурі податкових надходжень. Доцільним є визначення фактичного тягаря, який спричинюють податки на працю, капітал та споживання, як це здійснюють експерти ЄС при щорічному аналізі функціонування податкових систем країн-учасниць. Фактичний тягар податків визначається за допомогою ефективних ставок, які розраховуються як відношення суми певного податку чи групи податків до їх податкової бази.

В середньому по країнах ЄС у 2006 році найвищою була ефективна ставка податків на працю – 34,8%. У розрізі країн звичайно вона є вищою у розвинутих державах – Швеції – 44,5%, Франції – 42,1%, Бельгії – 42,8%, Австрії – 41,2%. У країнах, що розвиваються вона дещо нижча: в Польщі – 28,5%, Словаччині – 30,3%, Болгарії – 30,9%, Естонії – 33,9%. Ефективна ставка на капітал в середньому в ЄС становила 29,0%, проте найвищою вона є в економічно розвинутих країнах – в Данії 40,9%, Франції – 41,5%, а в державах з перехідною економікою, що вступили в ЄС у 2004 році, вона набагато нижча: в Естонії – 8,4%, Литві – 14,1%. Щодо ефективної ставки податків на споживання, то тут спостерігаються не такі значні коливання її серед країн ЄС. Середнє значення ефективної ставки податків на споживання у 2006 році в ЄС становило 22,1%. В окремих країнах ЄС даний

показник склав: в Швеції – 28,1%, Данії - 34,0%, Франції – 20,0%, Литві 16,7%, Естонії – 23,6%, Чехії – 21,2% [2, р. 308-310].

Якщо порівняти ефективні ставки податків на споживання та фактори виробництва в Україні, то виявляється, що найбільшого податкового навантаження як і в країнах ЄС, зазнають доходи від праці. Ефективна ставка податків на працю у 2006 році становила 32,95%, у той час як ефективна ставка податків на споживання склала 23,70%, на капітал – 24,58% [5, с. 75].

Проведені нами дослідження основних параметрів діючої податкової системи України. Отримані дані дають підстави стверджувати про те, що нинішній рівень оподаткування для даного етапу розвитку ринкових відносин та реалізації політики економічного зростання в Україні є занадто високим. Аналіз структури податкових надходжень та податкового навантаження на споживання і фактори виробництва показав, що паралельно із проблемою високого рівня оподаткування існує проблема нерівномірного розподілу тягаря податків. Особливо «перевантаженими» є доходи від праці та капіталу, тому знижувати рівень оподаткування економіки слід за рахунок зменшення податків на працю та капітал.

Однією із причин встановлення високих ставок податків на ці доходи є прагнення уряду максимально наповнити бюджет для виконання своїх функцій. Але за умови недостатньо розвинутого приватного сектору, неналагодженої та низько ефективної діяльності державної сфери, така ситуація приводить до ухилення від сплати податків та збільшення частки тіньової економіки.

Історично так склалося, що у країнах з перехідною економікою значна частина податкових надходжень забезпечується саме за рахунок оподаткування споживання. Зростання прямих податків у таких державах спричиняє ряд негативних наслідків, що яскраво спостерігаються нині в Україні. Податки на доходи, зокрема податок на прибуток та податок з доходів фізичних осіб, знижують ефективність економіки більшою мірою, ніж податки на споживання. Податки на споживання відносяться до таких, які мають незначний вплив на економічну поведінку суб'єктів господарювання. Вважається, що оподаткування споживання із широкою податковою базою не вносить суттєвих змін у відносні ціни та стимулює накопичення фізичного й людського капіталу [6, с. 58]. Окрім того, за умов інтенсивних глобалізаційних процесів зростання оподаткування споживання сьогодні є світовою тенденцією.

Зважаючи на сучасні умови економічного розвитку, зокрема, зростаючу роль податкової конкуренції, для України доцільним є зниження податків на працю та капітал, що і було запропоновано нами вище на основі проведеного аналізу діючої податкової системи.

Рівень оподаткування доходів від капіталу та праці є своєрідним індикатором конкурентоспроможності податкової системи за умов стрімкого розвитку глобалізаційних економічних процесів. Праця і капітал сьогодні вважаються найбільш мобільними факторами виробництва, які з легкістю можуть переміщатися з однієї країни в іншу. Зниження податків на працю та капітал зумовить притік інвестиційних та трудових ресурсів, що в загальному позитивно вплине на соціально-економічне становище України, сприятиме розбудові ринкової економіки, економічному зростанню, виведенню значної частки економіки з тіні, збільшенню доходів суб'єктів господарювання та фізичних осіб.

Зниження рівня оподаткування та податкового навантаження на працю і капітал сьогодні є характерною рисою багатьох країн з перехідною економікою. Наприклад, останніми роками уряди держав Східної Європи та Центральної Азії реформували систему соціального забезпечення, переслідуючи основну мету – зниження податкового навантаження на працю та стимулювання ринку праці. Наприклад, в Албанії в 2006 році було скорочено внески на соціальне забезпечення на 9 відсоткових пунктів, включаючи зменшення пенсійних внесків на 6 відсоткових пунктів (до 23,5%). Якщо результати запроваджених реформ сприятимуть зайнятості в офіційному секторі економіки, то уряд планує також зменшити ще й внески на медичне страхування. Скорочення розмірів внесків супроводжувалося одночасно суттєвим підвищенням пенсій (20% для сільського населення та 5% для міського). В Хорватії також спостерігалось поступове зменшення тягаря податків на працю із надмірно високого до помірного як шляхом скорочення внесків, так і зменшенням податку з доходів фізичних осіб. Протягом 10 років (з 1994 р. по 2004 р.) було зменшено тягар податків на працю майже до 40%. Втрати бюджету було компенсовано за рахунок розширення бази внесків та покращення податкової дисципліни. У Вірменії для підвищення ефективності соціальних внесків було перенесено їх адміністрування із системи соціального забезпечення в податкову систему. У результаті, в 2005 році, коли було здійснено реформу, платежі на соціальне забезпечення збільшилися на 34% (порівняно з номінальним ростом ВВП на 18%). Такий приклад показує, що ефективність системи соціального

забезпечення може бути підвищена шляхом вдосконалення адміністрування внесків до фондів соціального страхування [7].

Поряд із зменшенням податкового навантаження на працю в рамках загального зниження тягаря податків, необхідно вдосконалювати та зменшувати податкове навантаження на капітал. За оцінками міжнародних експертів, Україна серед 175 країн світу займає 174 місце у рейтингу країн за рівнем легкості сплати податків та ведення бізнесу [8]. Велика кількість податків, які повинні сплатити підприємства, високі податкові ставки, складне законодавство, довготривала та дорога система адміністрування податків на капітал – ось основні фактори, що зумовили такий низький рейтинг України.

У дослідженні Світового банку та Міжнародної фінансової корпорації, проведеного за 2006-2007 роки, визначено рейтинг країн за сприятливими умовами для ведення бізнесу та наведено основні параметри визначення таких умов. У даному рейтингу Україна посідає 139 сходинку, крім того, порівняно з дослідженнями у попередні роки, рейтинг держави знизився на 11 пунктів – з 128 місця на 139. Причиною такої оцінки світових експертів у першу чергу є складність податкового законодавства та великі обсяги витрат підприємців на сплату податків. Саме цей сегмент податкової системи потребує найрадикальнішого та найоперативнішого реформування. Про високий тягар податків на капітал підприємців свідчить той факт, що законослухняні юридичні особи у вигляді податків віддають державі понад 57% свого прибутку, тоді як середній світовий показник становить близько 40% [9].

Проте, зниження податкового навантаження без паралельного пошуку нових джерел податкових надходжень та підвищення ефективності державних видатків не дасть очікуваних результатів. Компенсація втрачених сум податкових платежів у результаті зниження тягаря податків на працю та капітал може здійснюватися за рахунок збільшення податків на споживання, зокрема акцизного збору, запровадження податку на майно та розвитку екологічних податків. Природні ресурси повинні стати важливим джерелом податкових надходжень, адже саме податки на землю та інші природні ресурси є найбільш нейтральними, оскільки не викривлюють поведінку економічних суб'єктів. Крім того, тенденція до збільшення ролі екологічних податків спостерігається протягом останніх років і у країнах ЄС. Ще одним кроком до підвищення ефективності податків в Україні буде раціональне використання акумульованих податкових надходжень, що, окрім того, сприятиме ефективному функціонуванню державних фінансів та буде важливим чинником економічного зростання.

Література

1. Соколовська А. Податкова політика України в контексті її впливу на розвиток економіки // *Фінанси України*. – 2006. – № 9. – С. 65–81.
2. *Taxation Trends in the European Union: Data for the EU Member States and Norway*. – Luxembourg: Office for Official Publications of the EU Communities, 2008. – 440 p.
3. *Вдосконалення міжбюджетних відносин і стратегії державних видатків у сферах охорони здоров'я та освіти* // <http://siteresources.worldbank.org>.
4. *Концепція реформування податкової системи України від 19 лютого 2007 року* // <http://www.minfin.gov.ua>.
5. Соколовська А.М. *Методологічні та методичні аспекти визначення податкового навантаження на працю, капітал і споживання* // *Фінанси України*. – 2008. – № 1. – С. 65–76.
6. *Пособие по налоговой политике* / Под ред. Партасарати Шома. – Вашингтон, округ Колумбия: Международный Валютный Фонд, 1995. – 388 с.
7. *Fiscal Policy and economic growth. Lessons for Eastern Europe and Central Asia* / Edited by Cheryl Grey and Tracey Lane // <http://web.worldbank.org>
8. *Paying Taxes. The global picture*. World bank, PricewaterhouseCoopers. – 2006, 54 p. // <http://www.doingbusiness.org>
9. *Doing Business 2008* / <http://www.doingbusiness.org>.